

บทที่ 1

บทนำ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวัฒนธรรมการผลิตและการใช้ผ้าพื้นเมือง ณ ชุมชนบ้านหาดเล็ชว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย โดยจะพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับรูปแบบของผ้า อันได้แก่ ชนิดของผ้า ลวดลาย สี เทคโนโลยี พร้อมกับเชื่อมโยงความเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบนี้ เข้ากับความเปลี่ยนแปลงด้านผู้ผลิตและกระบวนการผลิต ผู้ใช้และความหมายที่ผ้ามีต่อชุมชน

บทนำนี้ เริ่มด้วยการกล่าวถึง ความเป็นมาของปัญหา วัตถุประสงค์ของการศึกษา ขอบเขต วิธีการศึกษา การสำรวจงานเขียนที่เกี่ยวข้อง และแนวทางการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

ในส่วนนี้จะเป็นการกล่าวถึงความ เป็นมาที่ทำให้ผ้า โดยเฉพาะผ้าพื้นเมืองกลายมาเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญและได้รับการศึกษา

การหันมาให้ความสนใจศึกษางานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของนักวิชาการชาวไทยอย่างจริงจังและเป็นระบบ เริ่มต้นขึ้นเมื่องานศิลปหัตถกรรมได้เสื่อมสลายและลดความสำคัญลงไปมากแล้ว มหาวิทยาลัยศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่องได้เปิดวิชาศิลปหัตถกรรมพื้นถิ่น เป็นครั้งแรกใน ทอมแรกของการศึกษา ปี 2519 (วรมณี วิบุลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน, : 2520 : 5) ในขณะที่อีกสองปีต่อมา ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ตีพิมพ์บทความเรื่อง "การสลายตัวของศิลปะพื้นบ้านในปัจจุบัน" ซึ่งได้กล่าวถึงการสลายตัวของศิลปะพื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทยว่าได้เปลี่ยนแปลงจากระดับพื้นบ้านมาเป็นพื้นเมือง และเข้าสู่ระบบใหม่ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันทั่วประเทศ ทั้งนี้มีสาเหตุจากความเจริญทางคมนาคม การแพร่หลายของสื่อมวลชน และความนิยมทางวัฒนธรรมสมัยใหม่ (ศรีศักร วัลลิโภดม : 2521)

การเปลี่ยนแปลงของศิลปทัศนกรรมไทยซึ่งเปลี่ยนแปลงจากระดับ "พื้นบ้าน" สู่ระดับ "พื้นเมือง" นั้นหมายถึงว่า ศิลปกรรมที่มีรูปแบบเฉพาะของชุมชนหมู่บ้านซึ่งอาจเป็นชุมชนเดี่ยว หรือชุมชนที่คล้ายคลึงกันใน เรื่องความเป็นมาของเผ่าพันธุ์ ได้แปรเปลี่ยนไปเป็นศิลปะที่มีรูปแบบเพรหลายจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของหลาย ๆ ท้องถิ่น ไม่มีลักษณะเด่นชัดว่าเป็นผลิตผลของท้องถิ่นใด ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ส่งผลให้เกิดการนัดนักกิจกรรมท้องถิ่น และธุรกิจอุตสาหกรรม ซึ่งมีส่วนผลักดันให้เกิดการขยายตัวของตลาดสินค้าพื้นเมืองในวงกว้าง (ปราณี วงษ์เทศ, 2524 : 11-12) ศิลปทัศนกรรมพื้นเมืองจำนวนมาก ได้ถูกซื้อ ไปใช้ในอภิปรัชญาประสังค์ดั้งเดิม เช่น เป็นของที่ระลึก ระดับบ้านและเป็นของสะสม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2521 : 322) ความนิยมศิลปทัศนกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทยนั้นได้เริ่มต้นก่อตัวมาโดยแบ่งเป็น 2 ช่วงเวลา คือ (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2524 : 5-10)

ระยะแรก (ประมาณปี พ.ศ. 2500-2510)

ก. ชาวต่างชาติเข้ามาสู่ประเทศไทยมากขึ้น ทั้งในรูปของนักการทูต นักท่องเที่ยว นักธุรกิจ นักวิชาการ อาสาสมัคร คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มผู้มีการศึกษาได้เห็นของแปลกจากวัฒนธรรมของตนที่ซื้อและเก็บรวบรวมไว้

ข. หน่วยงานจากต่างประเทศให้ความสนใจกับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชาวเขาในภาคเหนือและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย เช่น รัฐบาลออสเตรเลียให้ทุนรัฐบาลไทยและส่งนักมานุษยวิทยามาค้นคว้าช่วยกรมประชาสัมพันธ์ ตั้งศูนย์วิจัยชาวเขาขึ้นที่เชียงใหม่ ทางราชการเช่น กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนได้รวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ของชนกลุ่มน้อยและสิ่งของพื้นเมืองภาคเหนือจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์เอกชนในเชียงใหม่ และกรุงเทพฯ ทางพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติก็ได้รับบริจาคสิ่งของดังกล่าวนี้เป็นจำนวนหนึ่งจากผู้สนใจเรื่องชาวเขากันหนึ่ง

ค. คนไทยที่ได้รับการศึกษา อาจารย์ นักสะสม ร้านค้าได้เริ่มซื้อเก็บเพราะเห็นว่าเป็นสิ่งของที่ได้รับความสนใจ ช่วงนี้ศิลปวัฒนธรรมล้านนาได้รับความสนใจจากนักวิชาการภาคกลางมากเป็นพิเศษ

ระยะที่สอง (ประมาณ พ.ศ. 2511-2520)

ก. การศึกษาในวิชาชาติพันธุ์วิทยา (Folklore) ในประเทศไทยแพร่หลายมากขึ้น มีการเปิดสอนในระดับปริญญาโท ที่มหาวิทยาลัยศิลปากร และได้เปิดสอนวิชาศิลปหัตถกรรมขึ้นเป็นครั้งแรก นักศึกษาที่จบออกไปได้เริ่มศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างจริงจัง

ข. ทางราชการ โดยเฉพาะกรมศิลปากรได้เก็บรวบรวมของใช้ทางชาติพันธุ์ และจัดแสดงของใช้พื้นเมืองขึ้นเป็นครั้งแรกที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จ. เชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2515 และที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จ. นครศรีธรรมราชในอีก 2 ปีต่อมา พร้อมทั้งนั้นได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่องของใช้พื้นเมืองภาคใต้ออกเผยแพร่ นอกจากนั้นได้เริ่มมีการจัดสัมมนาเรื่องศิลปพื้นบ้าน และเรียกร้องให้บรรจุไว้ในหลักสูตรการศึกษา

ค. กองวัฒนธรรม กรมศาสนา ตั้งโครงการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมอบเงินสนับสนุนให้แต่ละประมาณ 20,000 บาท เมื่อประสบผลสำเร็จจึงได้เพิ่มงบประมาณขึ้นอีกในปีต่อมา

นับแต่ปี 2519 เป็นต้นมา เกิดการปะทุ (Impulse) ครั้งใหญ่ในทางศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาติ มีการจัดสัมมนาแสดงนิทรรศการและตั้งศูนย์วัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง เช่น ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พินิจโลก ในช่วง 1-5 พฤศจิกายน 2520 และภูมิภาคที่ก้าวหน้าที่สุดคือ ภาคใต้ ได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นที่ จ. สงขลา ในเดือนเมษายน 2522

ความนิยมที่เพิ่มขึ้นมากนี้ ในบทความของ ปราณี วงษ์เทศ (2524) และศรีศักร วัลลิโภดม (2521) ก็ได้ชี้ให้เห็นว่าก่อให้เกิดการขยายตัวศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและชุมชนผู้ผลิตอย่างมากทั้งทางรูปแบบของศิลปะ รายได้ สภาพเศรษฐกิจ และความสัมพันธไมตรีในชุมชน

ผ้าพื้นเมืองนับได้ว่าเป็นตัวอย่างหนึ่งของศิลปหัตถกรรมที่ผ่านกระแสความเสื่อมสลายและความนิยม อวบ สาณะเสน ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่สนใจผ้าพื้นเมืองเป็นคนแรก ๆ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 และตีพิมพ์บทความเรื่องผ้าพื้นเมืองของไทยในวารสารธรรมศาสตร์ ปี พ.ศ. 2516 ซึ่งได้กล่าวเอาไว้ว่าเป็นการเริ่มต้นที่ "นับว่าช้า" (อวบ สาณะเสน, 2516 : 169) และในช่วงปีเดียวกันนี้เอง สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ให้ทุน

วิจัยเรื่อง ผ้าและประเพณีการใช้ผ้าโดยมีจุดประสงค์ศึกษาวัฒนธรรมในการทอผ้า และการใช้ผ้าของไทยในพื้นที่ราบ โดยเน้นที่กลุ่มชนเชื้อสายลาวในภาคเหนือ อีสาน และบางท้องที่ของภาคกลาง งานวิจัยชิ้นนี้ได้นำเสนอในงานสัมมนาประกอบนิทรรศการในเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2525 (สุมาลย์ โทมัส : 2529) ซึ่งนับได้ว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับผ้าพื้นเมืองอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก

นับแต่นั้นเป็นต้นมา ตลอดช่วงเวลา 10 ปี ความสนใจเกี่ยวกับผ้าพื้นเมืองก็ได้ขยายวงจากนักวิชาการไปสู่ผู้สนใจ นักสะสมทั่วไป ช่วงระยะเวลาดังกล่าวนักสะสมหน้าใหม่ทางคนได้เริ่มเก็บผ้าพื้นเมืองโบราณจนปัจจุบันมีผ้าพื้นเมืองอยู่ทั้งหมดถึง 4,000 ชิ้น และกลายเป็นผู้สะสมที่มีผ้ามากที่สุดคนหนึ่งของ จ. เชียงใหม่ (อินทนิล : 2533) นอกจากนี้จะเก็บสะสมแล้ว ความนิยมอีกกระแสหนึ่งที่ผุดขึ้นเมืองของไทยคือ ความนิยมนำมาใช้แต่งกาย โดยเฉพาะงานเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ในการจัดงานไหว้สาแม่ฟ้าหลวงครั้งแรก ๆ (จัดครั้งแรกปี พ.ศ. 2527) คณะกรรมการจัดงานได้สั่งซื้อผ้าพื้นเมืองบางชนิดในปริมาณสูงถึง 500 ผืน เพื่อแจกให้แก่ผู้ซื้อบัตรเข้าร่วมงาน หลังจากนั้นเป็นต้นมางานเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมก็ได้จัดบ่อยครั้งขึ้น

ดัชนีประการหนึ่งที่จะบ่งชี้ถึงความนิยมผ้าพื้นเมืองในวงกว้างคือ สิ่งพิมพ์ราคาแพงเกี่ยวกับผ้าพื้นเมือง ได้รับความสนใจอย่างมากจนต้องพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง เช่น หนังสือผ้าล้านนา ขวน ลื้อ ลาว ซึ่งเขียนโดย ทรงศักดิ์ ปรากฏวิวัฒนาการ และแพทรีเซีย ซีสมเมน ในช่วงระยะเวลา 4 ปี ต้องพิมพ์ซ้ำถึง 3 ครั้งเป็นจำนวนประมาณ 6,000 เล่ม นอกจากนี้หน่วยงานเอกชนบางหน่วยงานได้ให้เงินทุนจัดพิมพ์หนังสือ ผ้าไทย พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม ซึ่งเป็นหนังสือค้นคว้า เรื่องผ้าพื้นเมืองของไทยนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้รับความนิยมมากไม่เพียงพอต่อความต้องการจึงต้องพิมพ์ออกขาย

ความนิยมที่เพิ่มมากขึ้นนี้ส่งผลให้เกิดความเฟื่องฟูของการผลิตผ้าพื้นเมือง ชาวบ้านซึ่งเดิมผลิตใช้เอง ได้หันมาผลิตเพื่อขายเพียงอย่างเดียว ขณะเดียวกันความนิยมผ้าพื้นเมืองที่มีเพิ่มมากขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อทั้งรูปแบบลวดลาย และชุมชนผู้ผลิตดั้งเดิมที่ ปราณี วงษ์เทศ และ ศรีศักร วัลลิโภดม ได้เคยกล่าวไว้คือ ทำให้การผลิตผ้าพื้นเมืองเป็นการผลิตแบบมวล (Mass Product) รูปแบบลวดลายมักจะผลิตตามการออกแบบของส่วนกลาง หรือกรุงเทพฯ ผ้าทอ

เริ่มขาดความประณีต ผู้ผลิตต้องการทำงานที่ง่าย เร็ว และลงทุนเวลาน้อยที่สุด (ปรานี วงษ์เทศ, 2524 : 13) ผู้ทอจึงได้เข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อขายและผลิตในปริมาณมาก ๆ ให้ทันกับความต้องการของตลาด

จากงานที่อ้างมาแล้วจะเห็นได้ว่าถึงแม้จะมีการศึกษาที่ให้เค้าโครงเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของศิลปหัตถกรรมไทยอยู่บ้างว่า การขยายตัวนั้นส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งทาง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แต่ก็ยังไม่ได้ศึกษาเฉพาะกรณีอย่างละเอียด ซึ่งเป็นสิ่งที่ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พยายามทำ โดยเน้นศึกษากรณีของผ้าพื้นเมืองชนิดหนึ่ง คือ ผ้าตีนจกของบ้าน หาดเสี้ยว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

ในการศึกษาความเปลี่ยนแปลงการผลิตผ้าพื้นเมือง ชุมชนหาดเสี้ยว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย ศรีศักร วัลลิโภดม (2521) ได้จัดให้ผ้าชิ้นตีนจกของชาวบ้านลาวพวนที่หาดเสี้ยว เป็นศิลปะพื้นบ้าน เนื่องจากมีรูปแบบและลวดลายเฉพาะแตกต่างจากชุมชนอื่น และกำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ระดับพื้นเมืองนั้น เมื่อระยะเวลาผ่านไปกว่าทศวรรษ จึงควรได้มีการศึกษาว่าผ้าพื้นเมืองของชุมชนหาดเสี้ยวนี้มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร งานชิ้นนี้จึงเป็นความพยายามที่จะศึกษาว่าการขยายตัวของการผลิตผ้าพื้นเมืองนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อกระบวนการผลิตผ้าพื้นเมืองอย่างไร ผ้าชนิดใดยังคงมีการผลิตอยู่ ผ้าชนิดใดเลิกผลิต ผ้าชนิดใดเกิดขึ้นใหม่ หรือ ผ้าแต่ละชนิดมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ด้วยเหตุผลใด โดยใช้ชุมชนหาดเสี้ยว ซึ่งเป็นชุมชนชาวลาวพวนที่มีการทอผ้ามาเป็นประเพณีเป็นหน่วยของการศึกษา

นอกจากนั้น เมื่อผ้าได้ประสบกับความเปลี่ยนแปลงหลายประการ ได้ส่งผลกระทบต่อความหมายและบทบาทใหม่ของผ้าอย่างไร ความหมายของผ้าในชุมชนได้มีการปรับเปลี่ยนอย่างไร เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์กับสังคมในวงกว้าง ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการวิจัยเรื่องนี้จึงได้แก่

1.2.1 เพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของผ้า ในบริบทของชุมชนหาดเสี้ยว ในระยะก่อนที่ผ้าจะกลายเป็นสินค้า

1.2.2 ศึกษาความเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบ ลวดลายของผ้าในระยะที่ผ้ากลายเป็นสินค้า

1.2.3 ศึกษาความเปลี่ยนแปลงด้านบริบทของการผลิต บทบาท และความสำคัญ
ของผ้าที่เกิดขึ้นใหม่

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ในด้านของขอบเขตนั้นที่การศึกษาผู้ศึกษาได้แบ่งพื้นที่การเก็บข้อมูลตามลักษณะของ
ความสำคัญในประเด็นที่ทำการศึกษาดอกเป็นสองพื้นที่คือ พื้นที่หลัก และพื้นที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

1.3.1 พื้นที่หลัก ได้แก่พื้นที่บริเวณบ้านหาดเลี้ยว หมู่ 1 และ 2 ต.หาดเลี้ยว
อ.ศรีวิชนาลัย จ.สุโขทัย ซึ่งนอกจากจะเป็นพื้นที่ที่มีการทอผ้ากันโดยทั่วไปแล้วยังเป็นศูนย์
รวมของผู้ชำนาญการ (Specialist) ต่าง ๆ เกี่ยวกับกระบวนการทอผ้า โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้อง
กับขั้นตอนจก ซึ่งได้แก่ผู้ที่ชำนาญการเก็บเหา ผู้ชำนาญการเก็บดอก และผู้ที่ได้รับการยอมรับว่ามีฝีมือ
ในการทอต้นจกได้ประณีตงดงาม รวมถึงช่างผู้มีฝีมือทำอุปกรณ์สำหรับการทอผ้าด้วย

นอกจากนั้น พื้นที่นี้ยังเป็นศูนย์กลางของตลาด แหล่งวัตถุดิบ และศูนย์กลางของการ
เสนอซื้อขาย และสถานที่ราชการ ซึ่งสะดวกทั้งการคมนาคมและสาธารณูปโภค ทำให้บ้าน
หาดเลี้ยวกลายเป็นศูนย์กลางของท้องถิ่น สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ เป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับสถานที่
ท่องเที่ยวที่สำคัญของอำเภอคือ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีวิชนาลัย แก่งหลวงและเตาทุเรียง
จึงเป็นสถานที่นักท่องเที่ยวมักแวะเวียนมาเพื่อชมและหาซื้อของที่ระลึกซึ่งก็คือ ผ้าทอพื้นเมือง
ต่าง ๆ นั้นเอง ประกอบกับได้มีการจัดตั้งนิคมรักษ์ผ้าพื้นเมืองซึ่งจัดเก็บผ้าหาดเลี้ยวโบราณไว้
เป็นจำนวนมาก จึงทำให้พื้นที่ของการศึกษากลายเป็นสถานที่น่าสนใจสำหรับบุคคลภายนอกทั่วไป

จากปัจจัยดังกล่าว ทำให้พื้นที่นี้น่าที่จะเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงโดย
เฉพาะในประเด็นที่ทำการศึกษ ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงได้เลือกพื้นที่นี้เป็นหลักใน
การเก็บข้อมูล

1.3.2 พื้นที่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จะอยู่ในบริเวณบ้านหาดสูง (หมู่ที่ 3) บ้านใหม่
(หมู่ที่ 4) บ้านป่าไผ่ (หมู่ที่ 5) ซึ่งอยู่ในเขตตำบลหาดเลี้ยว รวมไปถึงพื้นที่บริเวณบ้านแม่
รากเขตตำบลปางิ้ว ซึ่งมีเขตติดต่อกับตำบลหาดเลี้ยว เหตุที่ผู้ศึกษาเลือกพื้นที่ดังกล่าวเนื่อง
จากมีพื้นที่ใกล้เคียงกันกับพื้นที่หลักแล้ว ชาวบ้านในชุมชนดังกล่าวนี้ยังเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน

และบางส่วนยังเป็นเครือญาติกันอีกด้วย และปัจจัยที่สำคัญคือ ในพื้นที่ดังกล่าวนี้มีการทอผ้ากัน
อย่างแพร่หลาย โดยเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการตลาดอีกด้วย

เหตุผลที่ผู้ศึกษาเลือกให้ชุมชนหาดเสี้ยวและพื้นที่ขึ้นต้นจกในการศึกษาก็เนื่องจากชุมชน
หาดเสี้ยวเป็นชุมชนลาวพวนซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีความสนใจจากนักวิชาการ ทั้ง
ชาวไทยและชาวต่างประเทศมาเป็นเวลานาน มักจะกล่าวถึงทุกครั้งที่มีการศึกษาผ้าพื้นเมือง
แต่ก็มักจะเป็นการกล่าวถึงรวม ๆ ไม่ได้เน้นศึกษาเฉพาะ บางครั้งจึงเกิดความผิดพลาดทาง
ด้านข้อมูล (คูวิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530 หน้า จ. และหน้า 119) ซึ่งตีพิมพ์หลายผ้าแล้ว
กล่าวว่า เป็นผ้าของชาวหาดเสี้ยว ซึ่งแท้ที่จริงแล้วเป็นผ้าของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
ซึ่งได้นำเอาลวดลายจากหลายแหล่ง ไปผสมผสานกับลวดลายของตนเอง กลายเป็นลวดลาย
ใหม่ที่มีความคล้ายคลึงกัน นอกจากนั้นการจะกล่าวว่าผ้าขึ้นต้นจกหนึ่ง เป็นของที่ใดนั้นควรกล่าว
ด้วยความระมัดระวัง เนื่องจากในปัจจุบันมีการนำเอาลวดลายจากแหล่งอื่น ๆ มาผสมผสานกับ
ลวดลายของตนเอง ดังนั้นการศึกษาชุมชนแต่ละแห่งอย่างเป็นระบบจึงควรกระทำ เพื่อให้ เป็น
ข้อมูลเบื้องต้นในการศึกษาต่อไป นอกจากนั้นชุมชนลาวพวนบ้านหาดเสี้ยวยังเป็นชุมชนเก่าแก่
อพยพมาแต่ครั้งสมัยรัตนโกสินทร์ จากการศึกษาทางเอกสาร (จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3)
และการสัมภาษณ์พบว่า ชุมชนหาดเสี้ยวได้ทอผ้ามาตลอดระยะเวลา เพียงแต่มีปริมาณขึ้นลงตาม
กระแสความนิยมหรือความจำเป็น จึงนับได้ว่าเป็นชุมชนที่มีการทอผ้าเป็นวัฒนธรรมที่สืบมา
เป็นเวลายาวนาน สามารถใช้เป็นตัวอย่างศึกษาถึงความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของการ
ทอผ้าได้เป็นอย่างดี

ส่วนขอบเขตทางด้านชนิดของผ้าที่จะศึกษานั้นจะเน้นศึกษาผ้าขึ้นต้นจกเป็นพิเศษก็เนื่อง
จากในปัจจุบันผ้าขึ้นต้นจกกลายเป็นสินค้าที่ขึ้นหน้าขึ้นตาที่สุดของหาดเสี้ยว ปัจจุบันร้านค้าผ้าพื้น
เมืองในอำเภอศรีสัชนาลัยจะต้องมีขึ้นต้นจกเพื่อขายให้กับนักท่องเที่ยว และมีร้านจำนวนอย่าง
น้อย 3 ร้านที่เน้นขายขึ้นต้นจกโดยเฉพาะ นอกจากนั้นการใช้เทคโนโลยีใหม่ในการผลิตผ้า
ทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างมากในแง่ของการแบ่งหน้าที่ในกระบวนการผลิต และการ
เกิดของผู้ชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน ขึ้นต้นจกจึงเป็นประเภทของผ้าที่ตอบรับกับการขยายตัวของ
ตลาดสินค้าผ้าอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษามีได้ละเอียดขึ้นต้นที่มีหรือเคยมีบทบาท
ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านเพื่อที่จะได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและความหมายภายในชุมชน

1.4 วิธีการศึกษาและรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลทั้งหมดที่ได้นำมาใช้ประกอบในการศึกษาและเรียบเรียงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ศึกษาได้รวบรวมจากแหล่งข้อมูลสองแหล่งคือ

1.4.1 แหล่งข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม (Fieldwork)

ผู้ศึกษาได้เก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ตั้งแต่ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2533 จนถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2534 โดยในช่วงแรกได้ไปทำการสำรวจพื้นที่ดูสภาพและปรากฏการณ์ทั่วไป เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการวางแผนการเก็บข้อมูล ผู้ศึกษาได้เข้าไปอาศัยอยู่กับชาวบ้านและใช้ชีวิตร่วมกับบุคคลในชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลในรายละเอียดอย่างต่อเนื่อง แม้ภายหลังที่ออกจากชุมชนแล้วก็ได้เข้าไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในบางช่วง โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลหรืองานพิธีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งเป็นการเก็บข้อมูลบางส่วนที่ยังบกพร่องจากการเก็บครั้งแรก

ในการศึกษา ผู้ศึกษาได้แบ่งพื้นที่ในการเก็บข้อมูลออกเป็นสองส่วนตามความสำคัญของข้อมูลที่จัดเก็บ

- พื้นที่หลัก ได้แก่ บริเวณบ้านหาดเสี้ยว หมู่ 1 หมู่ 2 ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย โดยใช้เวลาส่วนใหญ่ เก็บข้อมูลในพื้นที่นี้ในลักษณะของการเก็บข้อมูลทุกด้านและเน้นรายละเอียดของประเด็นที่ศึกษา

- พื้นที่อื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พื้นที่หมู่บ้านต่าง ๆ ทั้งในเขตตำบลหาดเสี้ยวและตำบลอื่น ซึ่งมีเนื้อหาและประเด็นสำคัญเกี่ยวข้องกับเชิงข้อมูลที่สำคัญและจำเป็นในการศึกษา โดยจะเลือกเก็บข้อมูลในบางประเด็นที่สำคัญเท่านั้น

ทั้งนี้การเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่หลัก ผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาในเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลดังนี้

ก. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation)

ผู้ศึกษาได้เข้าไปอาศัยอยู่ร่วมบ้านเดียวกับแม่บ้านผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้ที่มีความชำนาญการทอผ้า และเป็นบุคคลที่ชุมชนยอมรับว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านการทอ การเก็บเหาและการเขียนแบบเก่า ผู้ศึกษาแสดงตัวในสถานภาพนักศึกษาผู้สนใจเรื่องการทอผ้า และวัฒนธรรมของชาวหาดเสี้ยว โดยแสดงความสนใจและเข้าร่วมในกิจกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ ทุกครั้งที่มี

โอกาสเช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว หรืองานฉลอง ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมพูดคุย แลกเปลี่ยน
ความคิดเห็นกับบุคคลในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

ข. การสัมภาษณ์

โดยทั่วไปผู้ศึกษาจะใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยการพูดคุยซักถามถึง
เรื่องทั่ว ๆ ไป แล้วจึงนำเข้าสู่ประเด็นที่ตั้งไว้โดยพยายามคุมการสนทนาให้อยู่ในขอบเขต
เนื้อหาที่จะตั้งคำถาม หรือพยายามดึงข้อมูลในส่วนที่ต้องการให้ได้มากที่สุด ทั้งนี้ผู้สัมภาษณ์มัก
จะเป็นฝ่ายตั้งคำถามเปิดการสนทนาอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาได้สังเกตปฏิริยาของผู้ให้
สัมภาษณ์ตลอดเวลา ซึ่งจะมีผลต่อการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ

นอกจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการแล้ว ในบางกรณีผู้ศึกษาก็ใช้การสัมภาษณ์
แบบเป็นทางการเข้าร่วมด้วย ซึ่งมักจะใช้กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่ชาวบ้าน เช่น ข้าราชการในสังกัด
เจ้าของร้านค้าในตลาดและผู้สูงอายุที่สนใจวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน บุคคลที่ผู้ศึกษาเลือก
สัมภาษณ์เก็บข้อมูลในครั้งนี้ แบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. ชาวบ้านทั่วไป จะพูดคุย สัมภาษณ์ในข้อมูลด้านกว้าง ๆ ทั่วไปของชุมชน
2. บุคคลที่สามารถให้ข้อมูลในด้านต่าง ๆ ได้เป็นกรณีพิเศษ (Key Informant)

ตัวอย่างของบุคคลกลุ่มนี้คือ นายชาน ศรีวิโรจน์ (อายุ 69 ปี) ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของบ้านที่ผู้
ศึกษาได้อาศัยตลอดเวลาของการเก็บข้อมูล เป็นผู้ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพหมู่บ้านในอดีต
รายละเอียดของกระบวนการทอผ้าขึ้น และวัฒนธรรมผ้าในอดีต นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่มีความ
สามารถในการต่อขึ้นและการเก็บเหา ซึ่งต้องใช้ความชำนาญเป็นพิเศษ ในประเด็นเกี่ยวกับการ
การทอตีนจกโดยใช้เหาซึ่งเป็นเทคโนโลยีอันหนึ่ง ผู้ที่ให้ข้อมูลหลักคือ นางสาวเวญ ขอบ
เหลือง อายุ 34 ปี ซึ่งเป็นบุคคลเพียงคนเดียวในชุมชนหาดเสี้ยวที่มีความสามารถในการเก็บ
เหาหลายตีนจกจึงมีอาชีพรับจ้างเก็บหลายตีนจกกับร้านค้าของตำบลหาดเสี้ยว นอกจากนี้ยังเป็นผู้
ที่ออกแบบวาดลายใหม่ ๆ ให้กับลายตีนจก และยังเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวาดลาย และ
เทคนิคการทออีกด้วย บุคคลที่ให้ข้อมูลหลักอีกคนหนึ่งคือ นายสาทร ไสร์วิประสพสันต์ อายุ
50 ปี เป็นเจ้าของร้านค้า ผักพื้นเมืองที่ใหญ่ และมีเครือข่ายการจ้างงานที่กว้างขวางที่สุดใน
ตำบลหาดเสี้ยว นอกจากนี้ยังได้จัดตั้งนิชมัยผ้าโบราณหาดเสี้ยว ซึ่งต่อมากลายเป็นแหล่ง
ท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวจะต้องไปแวะชม เจ้าของร้านค้ารายนี้เป็นผู้ที่มีส่วนอย่างมากที่ทำให้

ผ่านเมืองหาดเล็วเป็นที่รู้จักในวงกว้าง และยังเป็นผู้ที่นำผลิตภัณฑ์หรือลวดลายใหม่ ๆ จากที่อื่นเข้ามาเผยแพร่ในชุมชนหาดเล็วอีกด้วย บุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของชุมชน และวัฒนธรรมการใช้ผ้าหาดเล็วในบริบททางสังคมต่าง ๆ อย่างละเอียดและเป็นระบบคือ มหาไชยา แก้วเกตุ อายุ 77 ปี และอาจารย์พวน พ่วงชวาลสว่างศ์ อายุ 57 ปี ซึ่งเป็นผู้ที่ชุมชนให้ความนับถือว่าเป็นผู้รู้ ผู้สนใจ และศึกษาประวัติความเป็นมาและวัฒนธรรมพวนอย่างดียิ่ง

3. บุคคลภายนอกที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือการทอผ้า เช่น กลุ่มข้าราชการอำเภอ เจ้าของร้านทั่วไป หรือชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง

ค. การบันทึกข้อมูล

ผู้ศึกษาจะทำการบันทึกข้อมูลในขณะที่ทำการพูดคุยหรือสัมภาษณ์ ทั้งนี้หลังจากการแนะนำตัวและทำความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการพูดคุยแล้ว โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับขั้นตอนของการผลิต และกระบวนการผลิตต่าง ๆ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะยินดีและกระตือรือร้นที่จะให้ข้อมูลเมื่อผู้ศึกษาสนใจได้ถาม

แต่ในบางกรณีคำถามบางคำถาม ค่อนข้างจะก่อให้เกิดความไม่สบายใจต่อผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ความสัมพันธ์ในทางลบระหว่างผู้ให้ข้อมูลกับผู้อื่น หรือสถานการณ์ทางการเงิน การกู้ยืม การเป็นหนี้ หรือที่มาของรายได้บางอย่าง ผู้ศึกษาจะเลือกใช้การพูดคุยเป็นการส่วนตัวและนำมาบันทึกข้อมูลในภายหลัง

อย่างไรก็ตาม นอกจากการระมัดระวังในการตั้งคำถามและการใช้คำถามแล้ว ผู้ศึกษาายังสังเกตว่า การพูดคุยเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลนั้น คนไหนจะทำการบันทึกข้อมูลในลักษณะใดได้ และการพูดคุยเพื่อเก็บข้อมูลกับบางคนนั้นไม่สามารถกระทำให้เสร็จสิ้นในครั้งเดียว จึงต้องกระทำหลายครั้งจนกว่าจะได้ข้อมูลเพียงพอ เนื่องจากมีสถานการณ์ที่ไม่คาดไว้ล่วงหน้าแทรกเข้ามาระหว่างการเก็บข้อมูล

นอกจากการบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ผู้ศึกษายังใช้การบันทึกข้อมูลบางประเภทด้วยกล้องถ่ายรูป เช่น ลวดลาย สีเส้น ลักษณะของผ้าแต่ละชนิด รวมไปถึงกระบวนการผลิตและลักษณะการใช้สอย ซึ่งให้ประโยชน์ 2 ประการคือ เป็นการช่วยเตือนความทรงจำ และแสดงรายละเอียดของลวดลายให้ชัดเจนขึ้น

ง. การวิเคราะห์ประเมินข้อมูล และการวางแผนในการเก็บข้อมูล

ผู้ศึกษาวางแผนเก็บข้อมูลอย่างคร่าว ๆ ก่อนหน้าที่จะเข้าไปทำการศึกษาในชุมชน และเมื่อทำการเก็บและจัดบันทึกข้อมูลในแต่ละวันแล้วผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ และประเมินข้อมูลในแต่ละวันว่าส่วนใดน่าเชื่อถือ และจัดอยู่ในประเด็นใดของการศึกษา และพอเพียงที่นำไปใช้หรือไม่ ผลที่ได้จากการวิเคราะห์และประเมินจะนำไปปรับเข้ากับแผนของการเก็บข้อมูลในช่วงต่อไป ซึ่งอาจต้องถามซ้ำหรือตรวจสอบข้อมูล หรือหาข้อมูลเพิ่มเติม หากได้ประเด็นใหม่ที่น่าสนใจเพิ่มขึ้นก็จะเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นนั้น เป็นต้น

1.4.2 แหล่งข้อมูลจากเอกสาร

ผู้ศึกษาได้รวบรวมค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับชุมชน และเอกสารเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของงานศิลปหัตถกรรม ไว้ก่อนที่จะเข้าไปทำการเก็บข้อมูลในสนาม และในขณะที่ทำการเก็บข้อมูลในขั้นที่ ผู้ศึกษาก็พยายามศึกษาและค้นคว้าข้อมูลด้านเอกสารเพิ่มเติมในขั้นที่เท่าที่จะกระทำได้ รวมถึงภายหลังที่ทำการศึกษาคณะสนามเสร็จสิ้นแล้ว

ข้อมูลทางด้านเอกสารดังกล่าว ได้แก่

ก. เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ได้ทำการจัดบันทึกไว้ในรูปแบบต่าง ๆ ของทางราชการ และผู้สนใจเช่น จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ข. เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ได้มีการจัดบันทึกไว้ในรูปแบบต่าง ๆ โดยบุคคลในท้องถิ่น เช่น คำแปลภาษาไทย-พวน สำนวนมหาไชยา แก้วเกต

ค. เอกสารข้อมูลของทางราชการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกี่ยวกับสภาพโดยทั่วไป ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม พื้นที่ จำนวนประชากรและสภาพเศรษฐกิจ

ง. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาในช่วงเวลาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยนักท่องเที่ยวหรือนักเขียนที่เคยเข้าไปในชุมชนในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ซึ่งนำข้อมูลมาเผยแพร่ในวงกว้าง

จ. เอกสารทางวิชาการในปัจจุบัน เช่น งานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการทอผ้าในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ และต่างประเทศของนักวิจัยชาวไทยและชาวต่างชาติ

การศึกษาค้นคว้าจากเอกสารเหล่านี้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านข้อมูลทั้งทางตรงและทางอ้อม หรือใช้เป็นแนวในการศึกษาความเป็นมา ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลง รวมถึงการวิเคราะห์ตีความในประเด็นที่ศึกษา

1.5 งานศึกษาที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับผ้าพื้นเมืองนั้น แบ่งออกกว้าง ๆ ได้สองแนวใหญ่ ๆ แนวแรกเป็นการศึกษาในเชิงพรรณารูปแบบทางศิลปะ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และบรรยาศกรรมวิธีและกระบวนการผลิตผ้าพื้นเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และ แนวที่สองเป็นการศึกษาในเชิงวิเคราะห์ถึงความหมายทางวัฒนธรรม (Cultural Significance) ถึงแม้ว่าในบางเล่มจะกล่าวถึงทั้งสองแนวรวม ๆ กันไป แต่ก็มีกเน้นในทางใดทางหนึ่งเสมอ

1.5.1 การศึกษาเชิงพรรณา

หนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับผ้าและการใช้ผ้าในอาณาเขตประเทศไทย โดยรวมทั้งในทางประวัติศาสตร์ ประเภทของผ้าชนิดต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างกว้างขวางคือ ราชงานวิจัยเรื่องผ้า และประเพณีการใช้ผ้าไทย (สุมาลย์ โทมัส : 2529) ซึ่งได้บรรยายผ้าแต่ละชนิดในด้านกระบวนการทอ และการใช้ประโยชน์ของคนไทยในอดีต ทั้งผ้าของราชสำนักและผ้าพื้นเมือง รวมถึงผ้าของประเทศเพื่อนบ้าน และความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับผ้า เช่น การย้อม การเก็บรักษา งานในเชิงสำรวจผ้าของ อวบ สาดะเสน 2 ชิ้นคือ "ผ้าพื้นเมืองของไทย" (2516) และ "บันทึกเรื่องหาคเสี้ยว" (2522) งานชิ้นแรกศึกษาผ้าพื้นเมืองต่าง ๆ จัดแบ่งตามเชื้อสายผู้ผลิตคือ เชื้อสายล้านนาไทย ลาวพวน ลาวคั้ง ลาวกา ลาวโซ่ง ลาวอีสาน ไทยภาคกลาง และไทยภาคใต้ โดยเน้นไปที่ผู้ผลิตเชื้อสายลาว และในงานชิ้นที่สองได้ศึกษาลงไปเฉพาะผ้าของชาวหาคเสี้ยว โดยกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของลาวพวนที่หาคเสี้ยว การแต่งกาย ผ้าแต่ละชนิดและประเพณีทั่วไป

งานที่กล่าวมานี้ เป็นตัวแทนของการศึกษาโดยเน้นที่รูปแบบ ลักษณะลวดลาย ประวัติความเป็นมา และกระบวนการผลิตซึ่งนอกจากจะช่วยให้เข้าใจถึงความแตกต่างของผ้าพื้นเมืองแต่ละชนิดแล้วยังให้ความกระจ่างในขั้นตอนของกระบวนการผลิตผ้า ซึ่งมีความซับซ้อนยากแก่การทำความเข้าใจ

นอกจากนี้ยังมีการเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดีที่ให้ความสนใจพัฒนาการของการผลิต และการใช้ผ้าในประเทศไทย

หนังสือผ้าไทย : พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2530)

ได้พยายามแสดงถึงพัฒนาการของผ้าในประเทศไทย (นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ 7,000-8,000 ปีก่อนเมื่อมนุษย์เริ่มรู้จักปั่นเชือกด้วยเส้นใยพืช และถักตาข่ายใช้เป็นแห

โดยอาศัยหลักฐานลายเชือกทาบ (Cord marked) บนภาชนะดินเผาซึ่งพบที่ถ้ำผี จ.แม่ฮ่องสอน และการค้นพบเวดินเผา (spindle whorls) ซึ่งเป็นเครื่องปั่นเส้นใยจากฝ้าย และสันนิษฐานว่ายุคสมัยนั้นอาจมีทูกทอผ้าแล้วแต่อาจเป็นขนาดเล็กแบบทอด้วยมือ ทน็ดอกตริงกันพื้น (horizontal ground loom) หลักฐานที่ยืนยันว่ามนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์มีการทอผ้าใช้คือเศษผ้าที่ติดกับกำไลสำริดของบ้านเชียง ซึ่งประมาณว่ามีอายุ 2,400-2,800 ปีมาแล้ว โดยโยงเข้ากับความเป็นมาในทางสังคม วัฒนธรรมของผ้า นับตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รวมถึงการผลิตผ้าพื้นเมืองในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยจนกระทั่งปัจจุบันที่มีการผลิตแบบอุตสาหกรรม

ส่วนงานที่บรรยายลักษณะผ้าเฉพาะท้องถิ่นได้แก่ หนังสือ ผ้าล้านนา ชวน ลื้อ ลาว (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แฉงทนา : 2533) งานชิ้นนี้มุ่งเน้นศึกษาเรื่องผ้าในขอบเขตดินแดน "ล้านนา" มิได้จำกัดอยู่เพียงแต่จังหวัดภาคเหนือตอนบนเท่านั้น หากยังได้ศึกษารอบคลุมไปจนถึงเขตภาคเหนือตอนล่างของประเทศคือ อุดรดิตถ์ สุโขทัย นิจิตร อีกด้วย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ประชาชนเผ่าไทย 3 กลุ่มอาศัยอยู่ นอกจากจะกล่าวถึงความสำคัญของกลุ่มชนทั้งสามในอดีตเชื่อมโยงกับดินแดนประเทศไทยแล้ว ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผ้าแต่ละประเทศของกลุ่มชนทั้งสาม รวมไปถึงวิธีการย้อม และเทคนิคการทอที่มีลักษณะแตกต่างกัน เช่น มีดหมี่ ชิด จก ชกดอก หรือมุก หนังสืออีกเล่มหนึ่งคือ ผ้าไทยลุ่มอีสาน (ทรงพันธ์ วรรณาศ : 2533) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการผลิต การเตรียมเส้นฝ้าย การย้อม และการทอโดยเน้นไปที่วิธีการ และลวดลายต่าง ๆ ของภูมิภาคอีสานอย่างชัดเจน

1.5.2. การศึกษาเชิงความหมายทางวัฒนธรรม

ในการศึกษาแนวที่ 2 นั้นเป็นการศึกษาผ้าโดยวิเคราะห์ถึงความหมายทางวัฒนธรรม (Cultural significance)

ผ้าอีสาน จากมิติทางมานุษยวิทยา (สุริยา สมุทคุปต์ : 2532) ซึ่งเป็นเอกสารประกอบการบรรยายได้เสนอแนวความคิดการศึกษาผ้าว่าจะช่วยให้เข้าใจวิถีชีวิตของมนุษย์และผู้ผลิตในสังคมนั้นได้ โดยเสนอว่าการทอผ้าของผู้หญิงอีสานนั้นเป็นทั้งกระบวนการอบรม ชัดเกล้าทางสังคม และเป็นเหมือนพิธีกรรมผ่านสภาวะสู่ความเป็นผู้หญิง (Rites of passage) เริ่มต้นจากวัยเด็กที่เริ่มเข้าสู่กระบวนการทอผ้าควบคู่ไปกับการเรียนรู้งานบ้านเรือน เมื่อโตเป็นสาวก็ต้องทอผ้าให้เป็นอย่างน้อย 3 อย่างคือ เลื้อด้า (เลื้อด้าฝ้ายย้อมคราม) ตำแพร์ (ผ้าขาวม้า) และตีนไหมจึงจะแต่งงานได้ ภายหลังจากแต่งงานผู้หญิงจะต้องทอผ้าเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและใช้สอยในงานประเพณีต่าง ๆ จนกระทั่งถึงวัยชราก็ต้องทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าจนถึงโอกาสสุดท้ายของชีวิต การทอผ้าจึงเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นผู้หญิง (womanhood) ในสังคมอีสานที่ผู้หญิงทุกคนจะต้องผ่านขั้นตอนดังกล่าวนี้

และงานของลีดอม เลฟเฟิร์ตส์ (H. Leedom Lefferts, Jr. : 1990) ศึกษาการผลิตและการแลกเปลี่ยนผ้าในสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า มีความสำคัญคือแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้หญิงกับครอบครัวของตน และประกาศถึงความพร้อมในการแต่งงาน ประการที่สองผ้าเป็นเครื่องแสดงถึงการดำรงรักษาระบบศาสนา (เช่นการทำผ้าไตรจีวร) และประการที่สาม การผลิตผ้าเพื่อเป็นของกำไให้กับพ่อ-สามี ลูก หรือหลาน และเครือญาติ นั้นแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงเป็นผู้ดำรงรักษาระบบครอบครัวและสังคมในชุมชน

นอกจากนี้งานศึกษาความหมายของผ้าไทยทั่วไปยังปรากฏรวมอยู่ในการศึกษาเรื่องผ้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หนังสือ Hand Woven Textiles of South East Asia (Sylvia Fraser - Lu : 1988) เป็นการสำรวจเชิงประวัติศาสตร์ของผ้าแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยพิจารณาตามอิทธิพลของประเทศที่เข้ามามีอิทธิพลแถบนี้ คือ อินเดีย ประเทศมุสลิม และยุโรปพร้อมกับวิเคราะห์ความเป็นมาของผ้าในแต่ละประเทศคือ พม่า ไทย อินโดจีน (ลาว กัมพูชา เวียดนาม) มาเลเซีย และบรูไน ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย อย่างเป็นระบบ

กรณีของประเทศไทยนั้นผู้เขียนเริ่มต้นกล่าวความเป็นมาของผ้า โดยสังเขป นับแต่ การค้นพบผ้าที่บ้านเชียง ซึ่งแสดงถึงความเป็นมาอันยาวนานของการผลิตของไทย และยังได้ กล่าวถึงบทบาทที่สำคัญของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ที่มีส่วนในการพัฒนาศิลปหัตถกรรมการทอ ผ้าของไทย จากนั้นได้สำรวจกลุ่มการผลิตผ้าพื้นเมืองของไทย แบ่งออกเป็น 4 ส่วนคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง ภาคใต้และกลุ่มชาวเขา โดยได้เน้นที่ ลักษณะความแตกต่างของลวดลาย และกระบวนการผลิตที่แตกต่างกัน และได้โยงถึงบทบาท หน้าทีของผ้าแต่ละชนิดที่สำคัญ

ในบทที่ 4 ผู้เขียนเน้นการศึกษาที่ประเด็นของการแต่งกายและบทบาทความหมาย ของผ้าในพิธีกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหมายทางวัฒนธรรมของผ้าที่ผูกพันอยู่กับวัฒนธรรม ประเพณี งานเฉลิมฉลอง และศาสนา บทบาทของการปกป้องและอำนาจวิเศษนั้น โดยมีสีลัน และลวดลายบางอย่างเป็นคุณสมบัติในการป้องกัน และผูกโยงอยู่กับอำนาจเหนือ ธรรมชาติ ผ้าเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมผ่านสถานะ (Rites of passage) ในประเทศแถบเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ผ้าได้แทรกเข้าไปอยู่ในทุกขั้นตอนของชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนตาย ก่อนการมีเพศสัมพันธ์สตรีชาวอ็อกจะร้องขอชิ้นส่วนของผ้า หรือเครื่องประดับ เพื่อเป็นหลักประกันของ การเป็นพ่อ หากนชอตั้งครรภ์ คุณสมบัติในการทอผ้าได้ของสตรีเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า เธอพร้อมที่จะแต่งงานได้ และผ้าชนิดต่าง ๆ ล้วนมีบทบาทสำคัญในพิธีแต่งงาน ผ้าชนิดใด ชนิดหนึ่ง แสดงถึงคุณสมบัติบางประการของผู้สวมใส่ โฉมสิบปีนัสทางตอนใต้ นิกรบผู้กล่าวหัว ศัตวได้ 10 ราย จะได้รับอนุญาตให้สวมเสื้อสีแดงมีขนเสื้อสีน้ำตาลได้ หรือเมื่อมีการตาย เกิดขึ้นในชุมชน ผ้าก็เข้าไปมีบทบาทสำคัญในช่วงของพิธีศพ

หนังสืออีก 3 เล่ม ที่กล่าวถึงความหมายทางวัฒนธรรมของผ้าโดยละเอียดแตกต่างกันออกไปคือ Loa Textiles : Ancient Symbol Living Art (Patricia Cheesmen : 1988) Costume and Culture Vanishing Textiles of Some of the Tai Groups in Laos P.D.R. (Patricia Neenna : 1990) และ Splendid Symbols Textiles and Tradition in Indonesia (Mattiebell Gittinger : 1979)

หนังสือที่ศึกษาผ้าในประเทศลาว 2 เล่มนั้น เล่มแรกเน้นศึกษาถึงความหมายทางวัฒนธรรมของผ้าในประเทศลาวว่ามีความสำคัญต่อผู้หญิงซึ่งเป็นผู้ผลิต ผ้าเป็นเสมือนเครื่องประดับตกแต่งและเป็นสำลัที่บ่งบอกแก่ผู้อื่นว่าตนคือใคร นอกจากนี้ก็ยังเป็นการแสดงถึงชาติพันธุ์ของตนเอง จนกระทั่งสามารถจำแนกความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ได้จากเครื่องนุ่งห่ม

ในเล่มที่ 2 นั้นได้พยายามแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องแต่งกายและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศลาว โดยพิจารณาเชื่อมโยงกับพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การสู่ขวัญ

หนังสือเล่มสุดท้ายที่ศึกษาผ้าในประเทศอินโดนีเซียนั้น ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของผ้าในฐานะสื่อสัญลักษณ์การสื่อสาร และความสำคัญของผ้าในสังคม รวมไปถึงชีวิตทางศาสนาของผู้คน ผ้าในอินโดนีเซียมีความหมายแบ่งออกได้เป็น 4 ลักษณะด้วยกันคือ ในฐานะของขวัญและเครื่องแสดงศักดิ์ศรี (prestige) ผ้าในพิธีกรรม ผ้าในฐานะข้อความสื่อสาร และผ้าในฐานะเครื่องแต่งกาย ในแต่ละประเด็นนี้ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างประกอบอย่างเด่นชัดเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผ้าในวัฒนธรรม

1.6 แนวทางการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านสามารถจัดแบ่งได้เป็น 3 แนว คือ 1. การเปลี่ยนแปลงของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในสังคมสมัยใหม่ 2. ศิลปะของโลกที่ 4 ที่กำลังเปลี่ยนแปลงและ 3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของศิลปวัฒนธรรม

1.6.1 การเปลี่ยนแปลงของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ในสังคมสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในสังคมสมัยใหม่เห็นได้รับความสนใจจากนักวิชาการเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่มีความสับสนด้านประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้านขยายไปสู่บุคคลนอกชุมชนผู้ผลิต และถูกนำไปใช้นอกเหนือจากวัตถุประสงค์เดิม เช่น เป็นของที่ระลึก หรือประดับตกแต่งที่อยู่อาศัย ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ อิวาน วิตานิ (Ivan Vitanyi) และ มาเรีย ซากิ (Maria Sagi) (สุภางค์ จันทวานิช : 2527) ได้ชี้ให้เห็นว่ามีพัฒนาการ 3 กระแส คือ

ก. วัฒนธรรมพื้นบ้านถูกแทนที่เข้ากับวัฒนธรรมแห่งชาติ ความคิดเห็นนี้สอดคล้องกับ ศรีศักร วัลลิโภคม (2521, หน้า 330) ที่กล่าวว่าศิลปะพื้นบ้านได้เปลี่ยนแปลงจากระดับพื้นบ้านเป็นต้นเมือง และเข้าสู่รูปแบบใหม่ที่คล้ายคลึงกันทั่วประเทศ

ข. วัฒนธรรมพื้นบ้านจะดำรงอยู่ต่อไปด้วยการเป็นเครื่องพักผ่อนหย่อนใจ (Entertaining culture) กล่าวคือ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านได้เป็นอิสระจากชุมชนผู้ผลิตและเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ใหม่ เช่น ศิลปะหัตถกรรมบางชนิดเปลี่ยนรูปเป็นของที่ระลึกที่มีขนาดเล็กหรือใหญ่กว่าเดิม ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่าง "พื้นบ้านแท้" และ "พื้นบ้านเทียม" ดังที่เกรเบิร์น (Graburn) ได้ใช้คำว่า the pseudo-traditional art (Graburn, 1976:14)

ค. วัฒนธรรมพื้นบ้านกลายเป็นวัฒนธรรมกรรมกร กล่าวคือ วัฒนธรรมพื้นบ้านถูกฟื้นฟูขึ้นและปรากฏอยู่ในรูปศิลปะมวลชน หรือมีเนื้อหาสาระไปในทางการเมือง ตัวอย่างที่ชัดเจนมากคือ ดนตรีแจ๊ส ที่คนงานผิวดำและกรรมกรได้สร้างขึ้น

1.6.2 ศิลปะของโลกที่ 4 ที่กำลังเปลี่ยนแปลง

เกรเบิร์น ได้ศึกษางานศิลปะที่เปลี่ยนแปลง (Changing art) ของกลุ่มโลกที่ 4 ซึ่งหมายถึง ชนกลุ่มน้อยที่ปัจจุบันถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ งานศิลปะหัตถกรรมที่คนกลุ่มนี้ผลิตขึ้นส่วนหนึ่งเพื่อให้ภายในกลุ่มของตนเอง และส่วนหนึ่งผลิตเพื่อคนนอกกลุ่ม จึงเป็นงานศิลปะหัตถกรรมเพื่อการท่องเที่ยว (tourist art) หรือของระลึกที่สนามบิน (Airport art) ซึ่งในการผลิตจึงต้องพยายามดำรงภาพพจน์หรือสัญลักษณ์บางอย่างของชาติพันธุ์ไว้ (Ethnic image)

เกรเบิร์น กล่าวถึงกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงงานศิลปะหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดรูปลักษณ์ใหม่ของงานศิลปะหัตถกรรมไว้ 2 ประเภทคือ

ก. ศิลปะเพื่อการใช้งาน มิใช่เพื่อการค้า (Functional, Noncommercial arts) สำหรับงานศิลปะจะถูกผลิตขึ้นเพื่อให้ภายในชุมชนเท่านั้น มิได้ตั้งใจจะผลิตเพื่อขายหรือผลิตเพื่อบุคคลภายนอกกลุ่มก็ได้หมายความว่างานศิลปะหัตถกรรมนั้นจะไม่เปลี่ยนแปลง ปัจจุบัน 2 ประเภทที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงคือ วัตถุดิบ และการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิต และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การติดต่อกันระหว่างกันของสังคมใหญ่และสังคมเล็ก ในระยะเวลาชานานย่อมส่งผลให้มีการนำเอาเครื่องมือหรือวัตถุดิบใหม่ ๆ เข้าไปใช้ในสังคมเล็ก ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยน

แปลงของงานศิลปหัตถกรรม นอกจากนั้น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้วยการได้รับความคิดหรือวาทนิพนธ์ใหม่ ๆ จากสังคมที่ใหญ่กว่าจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงประสบการณ์ใหม่ ๆ ได้ จึงส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางวัฒนธรรมที่จะส่งผลกระทบต่อศิลปหัตถกรรมอีกทอดหนึ่ง นวามนิรันดร์หรือรัฐบาลก็มีส่วนอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การดำรงอยู่ของศิลปหัตถกรรมแบบแผนจึงขึ้นอยู่กับความต้องการที่สม่ำเสมอ, การได้มาซึ่งวัตถุดิบแบบเดิม, ระยะเวลาของการผลิตที่ไม่มีการแข่งขัน, ความรู้ความชำนาญและความงามของศิลปหัตถกรรมนั้น, รางวัลและเกียรติยศจากคนชั้นสูง และบทบาทของสิ่งของที่มีส่วนสนับสนุนความเชื่อ พิธีกรรมหรือระบบการแลกเปลี่ยนของกำนัล (Graburn, 1976 : 13) แต่การเปลี่ยนแปลงก็ไม่ใช่การทำลายเสียทั้งหมด อาจจะเป็นการประสานอธิบายความคิดหรือเหตุการณ์ใหม่ หรือปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของงานศิลปหัตถกรรมเสียใหม่ ตัวอย่างเช่น ฝ่าบาติกของอินโดนีเซียได้นำลวดลายใหม่ ๆ เข้าไปใช้ เช่น ลายจรวด หรือลายทูปเปอร์แมน

ข. ศิลปะเพื่อการค้าและการท่องเที่ยว (Commercial and tourist arts)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการผลิตเพื่อขายนั้น มีต้นเหตุมาจากทั้งวาทนิพนธ์ของผู้บริโภคและความพยายามของผู้ผลิตเอง ทำให้งานศิลปหัตถกรรมกลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า Pseudo - traditional arts (Graburn, 1976 : 14) เนื่องจากผู้ซื้อเองก็ไม่ได้เข้าใจสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในสิ่งของนั้น ผู้ซื้อจึงเพียงแต่พิจารณาถึงความงดงามและรูปลักษณ์ของแท้ (Visually authentic) โดยไม่เข้าใจถึงความหมายทางสัญลักษณ์ที่ลึกซึ้งไปกว่านั้น

ศิลปหัตถกรรมที่เกี่ยวพันกับพิธีกรรมอาจถูกทำลายหรือทำให้ลดความศักดิ์สิทธิ์ลง (secularized) หรือขณะเดียวกันผู้ผลิตก็อาจแบ่งแยกการผลิตศิลปหัตถกรรมนั้นออกเป็น 2 ส่วนคือ เพื่อใช้ในพิธีกรรมหรือเพื่อขายซึ่งมีลักษณะแตกต่างกัน นอกจากนั้นการกลายเป็นของที่ระลึกหรือสินค้าทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในขนาด และลวดลายเพราะต้องมีราคาถูก เข้าใจได้ง่าย นำติดตัวไปได้ในจำนวนครั้งละมาก ๆ และด้วยแรงผลักดันทางเศรษฐกิจทำให้มีผลทั้งต่อขนาดและรูปร่าง (Form) ต้องผลิตได้ง่าย (Simplification) ขณะเดียวกันก็มีลักษณะตกแต่ง (decoration) ทำให้เกิดขึ้นตอนในการผลิตมากขึ้น จึงส่งผลให้มีการแบ่งงานกันทำในกระบวนการผลิต

1.6.3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนรูปแบบ

งานของโคเฮน (Cohen; 1983) เป็นการศึกษาเปรียบเทียบศิลปะของชาวเขาเผ่าม้ง และเข้าทางภาคเหนือของไทย เมื่อได้รับอิทธิพลทางการค้าและการสัมผัสจากภายนอก พบว่าได้มีการผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ เข้าไว้ในรูปแบบและลวดลายเพื่อตอบสนองกับความต้องการของตลาด แต่ขณะเดียวกันก็ยังคงดำรงรักษาความมีชีวิตชีวาในศิลปะของตนได้เป็นอย่างดี โคเฮนใช้ตัวแปรทั้ง 4 คู่นี้ เป็นกรอบในการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงลวดลาย ปีกของชาวเขาเผ่าม้งและเข้า

ก. การเปลี่ยนแปลงเป็นไปในลักษณะของการสืบทอดรูปลักษณะเดิม หรือเป็นการสร้างใหม่ (Perpetuation vs Innovation)

ข. การเปลี่ยนแปลงเป็นการแปรรูป ดัดแปลงลวดลายเดิมเพื่อให้รับกับเงื่อนไขหรือสถานการณ์ใหม่ (เช่น นักท่องเที่ยว, ตลาด) หรือสร้างลวดลายใหม่โดยการนำองค์ประกอบหรือความคิดมาจากภายนอก (Onthogeneity vs Heterogeneity)

ค. การเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นจากการที่ผู้เสนอหรือผู้ใช้เป็นบุคคลภายในหรือภายนอกชุมชน (Internal vs. External Audience)

ง. การเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากการผลิตด้วยความริเริ่มของคนภายในชุมชนเอง หรือมาจากแรงสนับสนุนจากองค์กรภายนอก (Spontaneous vs. Sponsored Production)

การศึกษาของโคเฮนแสดงให้เห็นว่า ศิลปะเพื่อการพาณิชย์นั้นมีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตเพื่อบุคคลภายนอก บางลักษณะยังคงรักษารูปแบบเดิมไว้ได้ แต่บางลักษณะเป็นการสร้างศิลปะขึ้นมาขึ้น

ทั้งการศึกษาของเกรเบิร์น และโคเฮนช่วยให้เห็นประเด็นและแนวทางของการศึกษา ความเปลี่ยนแปลงของงานศิลปหัตถกรรมว่ามีปัจจัยใดที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงนั้นได้ทำลาย หรือมีบทบาททางบวกแก่ศิลปหัตถกรรมนั้นบ้านอย่างไร

1.7 เนื้อหาของวิทยานิพนธ์

เพื่อเสนอภาพความเปลี่ยนแปลงของการผลิตผ้าไหมเมือง กรณ์ชุมชนบ้านหาดเสี้ยว

อ. ศรีวิชัย นาดิช จ. สุโขทัย จากอดีตเปรียบเทียบกับปัจจุบัน เนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้แบ่งออก เป็น 6 บท โดยมีเนื้อหาโดยสรุปของแต่ละบทดังนี้

บทที่ 1 ครอบคลุมถึงความเป็นมาของปัญหา วัตถุประสงค์ของการศึกษา ขอบเขตของการศึกษาและวิธีศึกษา พร้อมทั้งยกตัวอย่างงานศึกษา เรื่องผ้าที่เกี่ยวข้องและนำเสนอแนวทางการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงศิลปวัฒนธรรมผ้าไหมที่จะช่วยให้ความกระจ่างในการศึกษา และทำความเข้าใจประเด็นปัญหาที่ศึกษา

บทที่ 2 กล่าวถึง ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านหาดเสี้ยว พร้อมทั้งตารางและแผนที่ประกอบเพื่อแสดงให้เห็นถึงที่ตั้งและความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นข้างเคียง บทนี้ยังได้กล่าวถึง ลักษณะทางชาติพันธุ์ของชุมชน ซึ่งเป็นชาวนานอพยพมาจากประเทศลาว ในสมัยต้นรัตน โกสินทร์ พร้อมทั้ง ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของการทอผ้าตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์ของชุมชน และวัฒนธรรมผ้าที่สอดแทรกอยู่ในวิถีกรรมของชุมชน

บทที่ 3 เป็นการศึกษาถึงลักษณะประเภทและกระบวนการผลิตผ้า ในชุมชนหาดเสี้ยว โดยเน้นเฉพาะผ้าชิ้น และยังกล่าวถึงความสำคัญของผ้าในชุมชน เมื่อครั้งที่ผลิตเพื่อบริโภคภายในชุมชน

บทที่ 4 กล่าวถึง ความเป็นมาของการผลิตผ้าเพื่อการค้าของชุมชนหาดเสี้ยวที่มีเพิ่มมากขึ้น เมื่อความนิยมผ้าไหมเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็ว

บทที่ 5 ให้นำรายละเอียดเกี่ยวกับการผลิตต้นจกตามแบบประเพณีและการผลิตเมื่อมีเทคโนโลยีใหม่ เข้ามาในชุมชน พร้อมทั้งแสดงรายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงของตลาดขาย

บทที่ 6 กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงในชุมชนที่เกิดขึ้นภายหลังจากความนิยมผ้าไหมเมืองได้ขยายตัว และทำให้การผลิตผ้าของชุมชนหาดเสี้ยวขยายตัวตามไปด้วย ทั้งในประเด็นของการจัดการผลิตแบบใหม่ และอิทธิพลของรสนิยมจากภายนอกที่มีส่วนกำหนดความเปลี่ยนแปลงของผ้าไหมเมืองที่ต้องการผลิตเพื่อขาย และในท้ายที่สุด ได้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางความหมายของผ้าไหมชุมชน

บทสรุปนั้นจะ ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของการทอผ้าในอดีต โดยเปรียบเทียบกับการผลิตผ้าในปัจจุบันว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร ทั้งในประเด็นของผู้ผลิต ผู้ บริโภค และรูปแบบลวดลายของผ้า โดยจะได้อภิปรายถึงความเปลี่ยนแปลงทางความหมายและบทบาทใหม่ของผ้าพร้อมกันไปด้วย